

Kép, arckép, tükörkép

„Néha úgy elfogytunk, magunk sem találtuk magunkat,
Néha a magyar is idegen volt,
néha az idegenből lett a legjobb magyar.”

(Babits Mihály)

Papp Endre főszerkesztő felhívása „terített le”, s döbbsentett rá arra a szomorú tényre, hogy a *Hitel* folyóirat kivételével az utóbbi két-három évben, amióta koncentráltan és intenzíven autonómiakutatással és a délvidéki magyar autonómia megvalósításának lehetőségével foglalkozom, alig-alig olvasok szépirodalmat. Olvasmányaim között a regény helyét átvették a (szak)tanulmányok és lexikonok, a drámáét a korábbi népszámlálások statisztikai adatsorai, összesítései és szöveges elemzései, a líráét (ha a magyarra gondolok, hál’ istennek) az országmonográfiák, történeti-történelmi kronológiák és térképek. Bújom a szakirodalmat, visszatekintek a genezisekig Dél-Tiroltól a Feröer szigetekeig és Erdélytől (Magyar Autonóm Tartomány majd Maros–Magyar Autonóm Tartomány) a volt Vajdaság Szocialista Autonóm Tartományig. Járom a konferenciákat, nemzetközi szimpóziumokat, s utóbbi publikációim is majdnem csak és kizárólag az autonómiákhoz kötődtek az Åland-szigetektől Katalóniáig és Baszkföldről Korzikáig. Érdekes adatokra, elszólásokra, ismeretlen történelmi tényekre, regényes életutakra, eddig kevésbé ismert magyar és külföldi kisebbségi vezetőkre/politikusokra, írókra „bárhol” rábukkanhat a kutató a Wikipédiától az útikönyvektől, ha elég mélyre ás/fúr.

Csak az összesített (szak)irodalmi körkép lesz magyar szempontból döbbenetes és tragikus, mert azt mutatja, hogy anyaországi hozzáállásunk ez esetben, mint a szépirodalom esetében is: hiányos, képmutató, óvatos (sunyi), megosztott, hamis, önbecsapó, önáltató és illúziókelető. Papp Endre felhívását a *Hitel*ben így zárja: „Lássuk, mik vagyunk!” Hát, lássuk!

Ha tükörbe nézünk, például Trianon esetében – ami miatt szükség van (lenne) Romániában, Szerbiában, Szlovákiában és Ukrajnában magyar autonómiá(k)ra – látható, hogy ma is „lakozgatunk”. Az idei év Trianon – 95 jegyében telt el, s mire ezek a sorok megjelennek már Trianon – 96-ot írunk, ami

papíron igaz. A valóságban az SZHSZ Királyság (1929-től Jugoszlávia), Csehszlovákia és „Nagy-Románia” már 1918 késő őszen „készen volt(ak)”, nem Trianonban születtek. Már a kezdetektől és azóta is magunkat csaptuk/juk be, jó másfél évvel. De álmódosozunk tovább! Bámuljunk ki a vonat ablakán, hátha megszépül a táj. A lassan induló szelvényre 1867-ben szálltunk föl. A gyorsuló vonat csak egyszer állt meg, a pályaudvart Trianonnak hívták, majd repített tovább... egészen Auschwitzig és a szibériai Gulagokig. Repült az idő meg mi, magyarok is. A „papírokat” ismét Párizsban írták/tuk, írást alá velünk, és Moszkvában „jegyezték ellen”, telekkönyvezés nélkül. De lepergett az a negyvenöt év is, majd eltelt újabb huszonöt, s még ott sem állunk, ahol 1920-ban. Mert a hirdetett tizenötmillió helyett vagyunk úgy tizenkét és fél milliónyian a Kárpát-medencében. Még nemzeti tragédiánk is illúzió. Ha nem az lenne, másként állnánk hozzá, miként az izraeliek, az örmények, a kurdok, a koszovóiak, a katalánok, a baszkok... vagy Srebrenica óta a bosnyákok.

A Trianon Kutató Intézetünk (közhasznú alapítvány formájában) csak 2007(!) óta létezik, s folyóirata, a *Trianoni Szemle* pedig 2009 óta jelenik meg. S itt álljunk meg egy pillanatra! Nézzünk bele a folyóirat impresszumába, amit magyar ember igen ritkán tesz meg. A párját ritkító periodika főszerkesztője maga az intézet igazgatója: Szidiropulosz Archimédész, aki Görögországban született. A „legmagyarabb görög” iskoláit már nálunk végezte, s lett történész-szociológus. Ha ő nincs, nincs Trianon Kutató Intézetünk és nincs *Trianoni Szemle* c. lapunk. Ennek az önérzetes görög embernek jobban fájt Trianon, mint a tizenkét és fél millió magyar bármelyikének. Azért ezen érdemes lenne mélyebben elgondolkodni, akár zászlólengetés, akár himnuszéneklés közben. Magam az eddig megjelent (évi 2–4 szám), kitűnő szerzőgárdájú *Trianoni Szemle*ből az autonómiák lélektanához, nemzetkarakte-

réhez nélkülözhetetlen háttéranyagokhoz (cikkek, elemzések, pályaképek, térképek, grafikonok) jutotam, ami nagyban megkönnyítette munkámat.

Tehát egy görög–magyar tudós-történész azért ír, szerkeszt, koldul, pályázik, gyűjt előfizetőket, tart lap- és könyvbemutatókat, hogy mi, magyarok jobban értsük a saját történelmünket, szétszabdaltságunkat, anyagi, lelki és szellemi nyomorunkat határon innen és túl. Szép tükkörkép! Vagy kép a tükkörben?

De ne álljunk meg itt, mert az autonómiakutatás okozott még „irodalomközeli” meglepetést bőven! Történt, hogy 2007-ben – az Eszéki Egyetemet képviselve, ahol vendégtanárként tanítottam – egy zág-rábi unalmas konferencián találkoztam egy bolognai professzorral, aki lelkesen mesélte, hogy náluk pár éve az egyetemen volt egy prima doktori védés a székelyek autonómiájáról, s milyen érdekes emberek lehetnek ezek a „félrománok”.

Bár azonnal tisztáztuk/tam, hogy a székelyek *Ungheresi* (ahogy az olaszok hívják minket), a történetet hittem is, meg nem is, de különösebb jelentőséget nem tulajdonítottam a kérdésnek. Mit tudhatnak ezek rólunk, gondoltam magamban.

Miután a huszadik század második felében egy fél (MAT, MMAT) és negyed (VSZAT) autonómiánk már nekünk, magyaroknak is volt, vizsgálódásaim közben eljutottam az 1952-től 1968-ig vegetáló Magyar, majd Maros–Magyar Autonóm Tartományig. Erről a sztálinista erdélyi speciális képződményről számtalan résztanulmány, elemzés stb. íródott mind Magyarországon, mind a Székelyföldön, de autonómiamonográfia csak egy jelent meg róla, mégpedig részben visszafordításban magyarra és kibővítve az anyagot Stefano Bottoni olasz történész tollából *Sztálin a székelyeknél* címmel, *A Magyar Autonóm Tartomány története* alcímmel, Csíkszeredában, igen kis példányszámban, 2008-ban. A könyv hazánkban beszerezhetetlen, és erdélyi ismerőseim-barátaim is csak az ígéretig jutottak, de segített a fénymásoló-koppintó technika, és mégis lett „Bottonim”. A xerox-könyvélmény után személyesen ismerhettem meg eme igényesen színvonalas nagymonográfia emberileg is végtelenül szimpatikus szerzőjét. Ha Szidiropulosz Archimédeszről azt állítjuk, hogy a legmagyarabb görög, akkor az a minimum, hogy Stefano Bottoni – aki még románul is megtanult azért, hogy megírhasa a „mi történelmünket” – a legmagyarabb olasz. Igen! Ő volt az, aki 2005-ben a bolognai egyetemen megvédte a későbbi autonómiamonográfiájának alapját képező doktori disszertációját, és próbálta fölnyitni a sze-

münket. Más kötetével is ezt a „határtalan szíveséget” teszi a mai napig, a szakma meg gyakran idézi. Adjuk is át neki a szót egy rövid idézet erejéig: „Úgy éreztem, hogy egy tágabb lélegzetű, összehasonlító igényű dolgozat megalkotásához (pl. a MAT és az 1974 utáni jugoszláv Vajdaság /Szocialista – kieg. J. Gy./ Autonóm Tartomány szerepének, működésének vizsgálata) még nincsenek meg az alapfeltételek.” Azóta (2008) sem, teszem hozzá, pedig majdnem újabb évtized telt el.

A negyedmilliónyi délvidéki magyar ember közül sem akad senki, aki megírná az autonóm Vajdaság hiteles történetét. Ahogy a magyarországi kisebbségkutatókat – akik magukat ma már kultúrantropológusoknak, álvitáikat pedig diskurzusnak nevezik – sem érdekli igazán a titói jugoszláv autonómia, amelyet Milošević szüntetett meg de jure alkotmánymódosítással 1989-ben, ahogy Ceaușescu az erdélyit hivatalosan közigazgatási átszervezéssel 1969. január elsejével.

Utóbbiról érdemes egy érdekes könyvösszefüggésben szólni. Már végórát élte 1986-ban a délvidéki/vajdasági autonómia, amikor Budapesten az Akadémiai Kiadó gondozásában, Köpeczi Béla főszerkesztésében napvilágot látott az *Erdély története I., II. és III.* című nagymonográfia. A könyvet Romániában azonnal betiltották. A mintegy kétezer oldalas mű III. kötete: *Erdély története 1830-tól napjainkig*. Ennek a tizenötödik fejezete a *Kitekintés: Erdély útja 1918 után*, a főszerkesztő tollából. A fejezet második része: *Erdély a szocialista Romániában*. Ebben a szerző mindössze két mondatban foglalkozik a mintegy másfél évtizedig létező magyar autonómiával: „E reform keretében került sor a Székelyföldön az ún. Magyar Autonóm Tartomány megszervezésére a hajdani négy székely megyéből. 1968-ban ismét visszaállították a megyerendszert (bizonyos területi módosításokkal), s e változások keretében megszűnt az akkor már módosított területű és elnevezésű (Maros– kieg.: J. Gy.) Magyar Autonóm Tartomány is.” (1762–1763. old.) Stefano Bottoni monográfiája négyszáznegyvennyolc (448) lapoldal. Persze, hogy a remény hal meg utoljára...

Honi autonómiairodalmunk önálló köteteket (és írásunkat) érintő részével tehát így állunk. Nézzünk kissé távolabbra is! Ha az autonómia szó elhangzik Budapesten, akkor arra a példa tízből tizenegyszer Dél-Tirol. Az olaszországi németek/osztrákok valóban példaértékű önkormányzatának van hazánkban a legbővebb, leggazdagabb szakirodalma, elsősorban tanulmányok formájában. Dél-Tirollal példálóz-nak a legtöbbször a határainkon túli magyar szerzők,

publicisták, politológusok és politikusok is Szabadkától Brassóig és Dunaszerdahelytől Beregszászig. De hogyan állunk az összefoglalók, a monográfiák dolgában? Hát olyan magyarosan, Janus-arcúan – van is, meg nincs is. Elméletben van, mert bemutatják Budapesten, de csak Erdélyben kapható, mert ott adták ki, s Budapesten nem forgalmazzák. Hogy egymásra találtunk mi, magyarok határon innen és túl? Akár tükröt tarthatunk magunknak, egymásnak vagy egy másnak? Így a tükörből ugyanis lassan már román, szerb, szlovák, ukrán arcok fognak viszszelezni, mert ők értik egymást, mi meg csak érteni akarjuk – az érthetlent. Azt, hogy autonómiá(ka)t akarunk, de (Dr.) Martha Stocker lírai szépségű, önálló irodalmi értéket képező monográfiáját (*A mi történetünk, Dél-Tirol 1914 és 1992 között*. Kolozsvár, 2013), amely akár számárvezető lehetne, eldugjuk. Eldugjuk magunk elől. Így akarunk mi autonómiát? Autonómiát akarunk mi? Mi akarunk autonómiát?

Erdélyi barátaim újból csak ígértek, de a könyv egy év alatt sem ért el hozzám. Maradt újra a kalózmódszer, ezúttal a netről „töltöttem le” (papírra). A szerzőről annyit érdemes tudni, hogy ma is aktív kisebbségpolitikus, a Dél-Tirol Néppárt és a FÜEN (Európai Nemzetiségek Föderatív Uniója) alelnöke, aki Budapesten, Pozsonyban, Szabadkán, Beregszászon ritkán látott vendég. Minek is meghívni, mit tudhat ő, amit mi nem? Szerintem sokat! Ők már megalkották és működtetik az autonómiájukat. Mi meg csak tervezünk, álmodunk, álmodozunk, illúziókat, ábrándokat kergetünk lassan száz éve.

A leírtak után e sorok kritikus szerzőjének is bele kell néznie a tükörbe, és elmondania, mit lát! Hát, azt látja/mondja, nem akarta megvárni, hogy egy „ausztrál”, egy „venezuelai” vagy egy „hottentotta” rontson ránk, és szóljon: „Észak- és Közép-Bácskában még mindig ti, magyarok vagytok többségben”, ezért egyedül megírta/elkészítette a Tisza Menti Magyar Autonóm Körzet – Szerbia tervezetét, modelljét. Ennek lényege az alábbi térképen látható, a legfontosabb adatokkal együtt.

A terület összlakosságából – annak tizenegy járásában (Szabadka, Magyarkanizsa, Törökkanizsa, Topolya, Zenta, Csóka, Kishegyes, Óbecse, Ada, Szenttamás és Temerin) – 96 településen mintegy kétszázezer magyar ember él, etnikai többséget képezve.

Közülük hiányzik – visszatérve a szépirodalomhoz, ahonnan elindultunk – 2002 óta a szenttamási születésű íróóriás Gion Nándor, a legendás zentai, majd újvidéki tudós-professzor Szeli István és az újvidéki származású szerkesztőfejedelem Hornyik Miklós. Utóbbi kettőt egy napon temették/tük 2012. február 27-én Zentán és Budapesten. Ilyen is csak magyar írókkal történhet meg. Ez a „magyar sors, könyves sors”, ahogy Püski Sándor írja. Mit tudtak ők hárman, amit a többiek nem vagy csak alig? Írni! Regényt és elbeszélést, novellát és esszét, tanulmányt és kritikát, riportot és értekező prózát, jegyzetet és tankönyvet – de azt nagyon! Hármat, hatot? Nem, harminchatot...

